

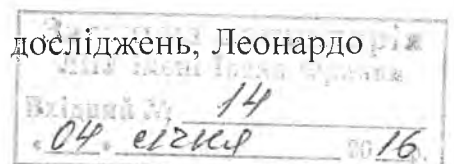
Відгук

офіційного опонента на дисертацію Хомюк Наталії Сергіївни
«Сучасна система джерел права України: загальнотеоретичні
аспекти», що подана на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних
наук зі спеціальності 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія
політичних і правових учень

Актуальність тема дослідження. Невід’ємним компонентом внутрішньої будови будь-якої науки, важливим засобом вироблення та систематизації нею знань про дійсність є її категоріальний апарат. Цілком природно, що певну сукупність категорій використовують також і юридичні науки. Зазначмо, що категорії права – це найзагальніші типові поняття, які живаються у праві. На нашу думку, саме вони є засобами конструювання й розуміння права як системного утворення для регулювання суспільних відносин.

До фундаментальних юридичних категорій варто, на наш погляд, віднести й поняття джерел права. Особливе значення для правової теорії та практики мають питання визначення поняття джерел права, їх співвідношення з формами права, класифікації джерел права та їх юридичної природи й характеру співвідношення з іншими джерелами права.

Та обставина, що в полі зору вітчизняних і зарубіжних дослідників традиційно перебувають актуальні проблеми, які стосуються різних аспектів джерел права, зокрема й сучасної системи джерел права України, переконливо свідчить про академічне значення вивчення цих питань для розвитку національних і зарубіжних правових систем сучасності та права як такого й водночас про їх прикладний характер. У нас є всі підстави стверджувати, що питання, пов’язані із ознаками сучасної системи джерел права, правової трансформації, формулювання понять стандарту структури сучасної системи джерел права України, «правової трансформації» є методологічним орієнтиром як у процесі дослідження всіх інших правових інститутів, так і самого права. Вказуючи на методологічне значення глибоких наукових досліджень, Леонардо

да Вінчі, зокрема, наголошував: «Той, хто захоплюється практикою без науки, – немов керманіч, який ступає на корабель без керма або компаса; він ніколи не впевнений, куди пливе. Завжди практика повинна ґрунтуватися на дуже розвиненій теорії».

Незважаючи на те, що з часу запровадження відомим римським істориком Тітом Лівієм до наукового вжитку категорії «джерела права» минуло понад дві тисячі років, у сучасній вітчизняній і зарубіжній літературі є досить широкий спектр тлумачень цього поняття й залишаються нез'ясованими різні аспекти його змістового та структурного наповнення, а тому потребують глибшого загальнотеоретичного аналізу.

Посилення інтеграційних загальносвітових процесів, і зокрема євроінтеграційних – веде до змін у соціальній сфері, особливо у правовій.

Зміна правового статусу суб'єктів, зв'язків між ними, в тому числі правовідносин тощо, потребує створення нової системи регламентації суспільних відносин, вдосконалення чинної системи джерел права.

Не обійшли ці процеси і Україну, вітчизняна система джерел права якої потребує суттєвої трансформації.

У юридичній літературі обговорюються проблеми функціонування чинного нормативно-правового комплексу регламентації, пропонуються способи їх розв'язання, проте, на жаль, і до нині в ньому спостерігаються суттєві деформації, які далеко не сприяють ефективності правового регулювання.

Хоча нині активно формується вітчизняна теорія системи джерел права, проте в юридичній науці і до тепер відсутнє цілісне уявлення про систему джерел права. Ті чи інші її положення відображені у працях: Бержеля Ж.-Л., Гаджинової Ф.М., Марченка М.М., Пархоменко Н.М., Толстика Ю.О., Тополевського Р.Б. та ін. Проте низка питань і донині потребують поглибленої уваги, зокрема щодо структури системи джерел права, механізму взаємодії нормативно-правових приписів, реформування, трансформації, розвитку.

Особливо важливими є ці питання для розвитку сучасної системи джерел права України. Усе це і визначає актуальність теми цього дисертаційного дослідження.

Дисертація Хомюк Н.С. вирізняється серед інших наукових досліджень тим, що вона відображає не лише питання функціонування та розвитку, а й реформаційні та трансформаційні зміни сучасної системи джерел права України.

Наукова новизна.

Наукова новизна цієї дисертації полягає у виявленні закономірностей функціонування та розвитку сучасної системи джерел права України.

До положень та висновків здобувача, які характеризуються науковою новизною можна віднести такі:

- виявлено основні ознаки структури сучасної системи джерел права України (С.130, 176);
- сформульовано визначення поняття структури сучасної системи джерел права України (С. 130);
- виявлено ознаки правової трансформації, а саме: вона є процесом, який у відповідні періоди супроводжувалися змінами, перетвореннями, формуванням нових властивостей правових явищ; це зміни їх природи, структури, форми об'єктивації; вони зумовлені соціальними факторами; при цьому відбувається процес руйнації старих правових явищ та появи нових; здійснюється перехід до більш високого рівня впорядкування; в ході цього процесу можуть з'являтися змішані форми, що притаманні перехідним етапам (періодам). На основі цих ознак сформульовано визначення поняття «правової трансформації» як процесу змін, перетворень, формування нових істотних властивостей, структури, форми об'єктивації відповідного правового явища (С. 153);
- встановлено основні форми правової трансформації: часткову, неповну, повну (С. 153, 173, 179);

- виявлено основні ознаки трансформації сучасної системи джерел права України, на підставі яких сформульовано визначення її поняття як процесу змін, перетворень основних показників, спрямованих на формування компактного, збалансованого, якісного нормативно-правового комплексу з метою забезпечення ефективного правового регулювання, правового розвитку (С. 162, 174);
- удосконалені положення про природу правового реформування (С. 135);
- про співвідношення «правової трансформації», «правового реформування», «правового розвитку», «правової модифікації» (С. 154-155, 173, 178);
- про механізм взаємодії нормативно-правових приписів у сучасній вітчизняній системі джерел права (С. 165-166, 179-180);
- поглиблені знання про структурні частини системи джерел права України: галузеву, функційну, джерельну (С. 130-131, 176-177);
- про тенденції розвитку сучасної вітчизняної системи джерел права (С. 172, 180).

Заслуговують на увагу положення про співвідношення понять «система джерел права», «система права», «система нормативно-правових актів» та «система законодавства» (С. 64, 66, 175-176).

Це розмежування є необхідним для правотворчої практики, адже правильність розміщення нормативно-правових приписів у системі нормативно-правової регламентації, значною мірою залежить від природи самої системи, її внутрішньої будови тощо. А внутрішня організація, природа системи законодавства, нормативно-правових актів, джерел права є різною, хоча б із частинки нормативно-правових приписів, які кожен із них складають від властивостей, особливостей та інше.

Значимими для характеристика системи джерел права, зокрема її структури є положення про подібні та відмінні ознаки системи джерел права

України, Республіки Білорусь, Республіки Польща, Республіки Молдова, Чеської Республіки, Французької Республіки, Королівства Іспанії, Федеративної Республіки Німеччина (С. 131).

Вони дозволили підтвердити, що вітчизняна система джерел права є ідентичною із іншими системами континентального типу, і це має не теоретичну, а й практичну значимість – дозволяє ефективно здійснювати рецепцію певних нормативно-правових приписів, інститутів, юридичних конструкцій у межах даного типу не допускаючи суттєвих правотворчих помилок, змінювати власну систему правових регуляторів під кутом зору кращих надбань у межах континентального права. І така рецепція, є менш застережною, ніж рецепція із іншого типу правової системи, оскільки всі правові системи континентального типу є подібними за основними ознаками.

Важливим для характеристики системи джерел права України в сучасних умовах є з'ясування природи її реформування, виявлення основних ознак правового реформування, зокрема реформування сучасної системи джерел права України, що дозволило сформулювати визначення поняття «реформування сучасної системи джерел права України» як процесу оновлення, удосконалення вітчизняного комплексу нормативно-правової регламентації, що спрямований на забезпечення належного правового регулювання та умов переходу до трансформації (С. 149, 173).

Аналіз змісту даного дисертаційного дослідження дає підстави констатувати про практичну значимість мають положення та висновки про те, що сучасній системі джерел права України притаманний перехід від реформування до часткової трансформації, зокрема як зазначається у дисертації реформуванням охоплені всі три основні структурні частини. Трансформація притаманна лише тим нормативно-правовим приписам, які формувалися під впливом європейських правових стандартів (тобто має місце лише часткова трансформація). Таким чином, у роботі фіксується наявність для вітчизняної системи джерел права змішаної форми.

Всі ці положення та висновки є аргументованими завдяки відповідному використанню дослідницьких методів та засобів, сучасних досягнень загальнотеоретичної та галузевої юриспруденції, юридичної практики, завдяки опрацюванню значної кількості джерел, аналізу чинного законодавства України.

Низка дисертаційних положень може бути підґрунтям для подальших досліджень питань розвитку сучасної системи джерел права України, зокрема проблем її реформування, трансформаційних перспектив, способів перетворення цієї системи в більш ефективний комплекс регламентації суспільних відносин.

Положення та висновки дисертаційного дослідження можуть використовуватися у науково-дослідній сфері: для подальшого розвитку вітчизняної теорії джерел права, науки загальної теорії права в цілому; у національній правотворчості в частині удосконалення чинної системи джерел права України; у навчальному процесі – для підготовки підручників, посібників, навчально-методичних матеріалів; у ході викладання таких дисциплін як «Загальна теорія права», «Теорія правотворчості», «Нормотворча техніка».

Дисертаційне дослідження є достатньо апробованим, його основні положення і результати відображені в 6 статтях та 5 тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

Звертаючи увагу на позитивні моменти дисертаційної роботи Хомюк Н.С., необхідно звернути увагу і на дискусійні чи такі, що потребують додаткової аргументації положення та висновки, що доцільно обговорити під час публічного захисту. Зокрема:

1. Так, погоджуючись із автором у тому, що система джерел права України є поліструктурним комплексом, який складається із елементів, структурних частин та інших системних утворень, в той же час, не можна погодитися з виокремленням лише трьох структурних частин: галузевої, функціональної та джерельної (С. 130-131, 176-177). Адже автор називає й інші

критерії угруповання нормативно-правових приписів у межах структурних частин, зокрема, за суб'єктом правотворення, за державним устроєм тощо. Видається, що характеристика, окрім основних структурних частин, ще й інших, дозволила б виявити й інші проблеми функціонування та розвитку сучасної системи джерел права України.

2. Позитивно оцінюючи те, що автором систематизовані висловлені у юридичній літературі позиції щодо природи системи джерел права, а також те, що висловлені міркування, щодо підтвердження визначення поняття «системи джерел права» як комплексу взаємопов'язаних та взаємоузгоджених нормативно-правових приписів, які угруповані у нормативно-правові інститути, галузі та інші системні утворення і об'єктивуються у зовнішніх формах (джерелах) права (С. 65-66), водночас слід зауважити, що можливо не було потреби у такому дослідженні цих питань, якщо його позиція є лише підтвердженням певної точки зору, висловленої у юридичній літературі. Окрім цього, автор зазначає, що у юридичній літературі висловлювалися й інші точки зору, щодо природи та поняття системи джерел права (С. 36-37, 41-43). Виникає запитання, а чому автор взяла за основу саме це, а не інше поняття.

3. Характеризуючи вітчизняну систему джерел права в контексті змін, які відбуваються сьогодні, автор стверджує, що їй притаманний перехід від реформування до часткової трансформації. При цьому, трансформація притаманна лише тим нормативно-правовим приписам, які сформовані під впливом європейських стандартів (С. 155). Видається, що авторові слід було б пояснити свою позицію під час публічного захисту стосовно цих змін, які галузі чи інститути ними охоплюються, які перспективи цих змін у майбутньому. Адже нині підписана Угода про асоціацію із ЄС, яка визначає основні інтеграційні напрямки, а відтак і необхідні зміни до системи джерел права України. Можливо авторові слід було б визначити першочергові трансформаційні засоби та способи, а також – перспективні. Це б дозволило більш ефективно здійснювати адаптацію вітчизняної системи джерел права до джерел права ЄС.

4. До основних тенденцій розвитку сучасної системи джерел права України віднесено і таку як: уподібнення нормативно-правової регламентації під впливом європейських правових стандартів (С. 172, 180), проте, що включається в саме поняття «уподібнення нормативно-правової регламентації» у тексті роботи не прослідковується. Якщо автор під уподібненням розуміє уніфікацію нормативно-правових приписів, то слід було б визначити сфери та межі такої. Адже у юридичній літературі віддавна обговорюється питання про те, що будь-яка уніфікація має встановлені межі, вихід за які може свідчити про уніформізм, який є загрозливим для правового розвитку. Авторіві слід пояснити свою позицію стосовно цього, а також висловити свої міркування чи завжди в таких випадках відбувається уніфікація чи доволі часто спостерігається просте запозичення із джерел іноземного або ж міжнародного права.

5. Важливим способом забезпечення взаємодії нормативно-правових приписів у межах системи джерел права чи її структурних частин здобувач називає моніторингову програму, яка б дозволяла здійснювати спостереження як за діяльністю суб'єктів правотворчості, так і за якістю джерел права. Видається, що авторіві слід було б акцентувати увагу насамперед, на тих показниках моніторингу, які мають відношення до чинної системи джерел права, її якості, ефективності, дієвості. У національній юридичній практиці відомим є факт прийняття законів чи інших джерел права, які в основному відповідають вимогам, що ставляться до них, але вони не можуть бути реалізовані взагалі, або ж здійснюється неналежне їх застосування, оскільки в них відсутній механізм реалізації відповідних прав та обов'язків.

Висловлені зауваження та міркування хоча і потребують обговорення під час публічного захисту, проте не впливають в цілому на позитивну оцінку проведеного дисертаційного дослідження та не перешкоджають оцінити його як завершену роботу, що вирізняється науковою новизною, в котрій вирішено нове наукове завдання, яке полягає у виявленні закономірностей функціонування та розвитку сучасної системи джерел права України.

Положення та висновки дисертаційного дослідження, що містять елементи новизни належно обґрунтовані, є відповідним внеском у теорію джерел права, загальну теорію права в цілому.

Основні положення та висновки дисертаційного дослідження відображені в 11 публікаціях, зокрема 6 з яких опубліковано у фахових наукових виданнях, 1 з них – у зарубіжному, та 5 тезах – у збірниках доповідей на науково-практичних конференціях.

Зміст автореферату відповідає основним положенням дисертації.

Дисертаційне дослідження відповідає профілю наукової спеціалізації 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень.

Висновок.

В цілому дисертаційне дослідження «Сучасна система джерел права України: загальнотеоретичні аспекти» відповідає вимогам Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника, а її автор – Хомюк Наталія Сергіївна заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень.

**Доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри
теорії та філософії права
національного університету
«Львівська Політехніка»**

М. С. Кельман

**Вчений секретар
НУ «Львівська політехніка»**

Р.Б. Брилинський